

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ГАЛУЗІ ТРУДОВОГО ПРАВА

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF FORMATION OF THE MODERN BRANCH OF LABOR LAW

Кузнецова Л.В., к.ю.н.,
завідувачка кафедри публічного та приватного права
Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова

Дулгерова О.М., к.і.н.,
доцентка кафедри управління у сфері цивільного захисту
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України

У статті крізь призму сучасної методологічної ситуації вітчизняного правознавства висвітлено науково-правове осмислення процесів еволюції основних інститутів трудового права України, на чому закономірно ґрунтується його нова форма галузі трудового права, яка має притаманний їй не довільний, а закономірний, глибоко історико-генетичний характер.

Нині українська наука трудового права переживає переломний період, викликаний докорінними змінами всієї соціально-політичної та економічної системи суспільства. Глибокі правові реформи, що здійснюються в державі, обумовлюють істотне змістовне та структурно-функціональне оновлення чинної моделі трудового права як галузі права і як галузевої юридичної науки. У наукових колах з'являється підвищений інтерес до дослідження й переосмислення методологічних підходів до трудового законодавства та його співвідношення з цивільним та адміністративним законодавством України.

За сучасних економічних умов, коли трудові відносини набувають вартісного характеру, а робоча сила виступає в ролі особливого товару, ціна якого формується під впливом попиту та пропозиції на ринку праці, дедалі більшого значення об'єктивно набувають дослідження проблематики принципів правового регулювання інститутів оплати праці та робочого часу й часу відпочинку.

Авторами методологія науки трудового права визначається як система взаємопов'язаних методів, прийомів, способів і принципів пізнання трудових явищ, що визначають закономірності функціонування системи суспільних відносин та складають предмет трудового права, а також ґрунтуються на вихідній світоглядній ідеї права загалом.

У статті авторами виокремлено методологічну основу як постпозитивістську, оскільки вона намагається інтегрувати елементи позитивізму (нормативізму), юридичної соціології, антропології, герменевтики, феноменології, прагматизму, інституціоналізму тощо.

Ключові слова: право, галузь права, трудове право, трудове законодавство, метод правового регулювання, принципи трудового права.

The article from the prism of the modern methodological situation of domestic jurisprudence highlights the scientific and legal understanding of the evolution of the main institutions of labor law of Ukraine and naturally based its new form of labor law, which is not arbitrary but natural, deeply historical and genetic.

Currently, the Ukrainian science of labor law is experiencing a critical period caused by radical changes in the entire socio-political and economic systems of society. Deep legal reforms carried out in the state cause a significant substantive and structural and functional renewal of the current model of labor law as a branch of law and as a branch of legal science. There is a growing interest in academia to study and rethink methodological approaches to labor law and its relationship with civil and administrative law in Ukraine.

In modern economic conditions, when labor relations become valuable, and labor acts as a special commodity, the price of which is formed under the influence of supply and demand in the labor market, increasingly important research into the principles of legal regulation of wages and labor, time and rest time.

The authors define the methodology of labor law as a system of interrelated methods, techniques, methods and principles of knowledge of labor law phenomena that determine the laws of the system of social relations and are the subject of labor law, and based on the original worldview of law in general.

The article highlights the methodological basis as post-positivist, as it tries to integrate elements of positivism (normative), legal sociology, anthropology, hermeneutics, phenomenology, pragmatism, institutionalism and more.

Key words: law, branch of law, labor law, labor legislation, method of legal regulation, principles of labor law.

Постановка проблеми. Кожен новий етап у прогресивному розвитку науки зумовлює її дослідження в методологічному аспекті, а методологічна спрямованість досліджень органічно злита з теорією предмета пізнання. Отже, корінні зміни соціально-політичної системи суспільства позначились переломним періодом у науці трудового права, тому необхідна теоретична основа, яка б відповідала вимогам сьогодення. Для трудового права актуальним практичним завданням є розроблення сучасної теорії трудового права на основі аналізу й узагальнення наукових концепцій.

Глобальні економічні, отже, правові реформи, пандемія COVID-19 зумовили суттєве та структурно-функціональне оновлення чинної моделі трудового права як галузі права загалом, так і галузевої юридичної науки зокрема. У наукових колах знову панує думка про співвідношення галузі трудового права з цивільним та адміністративним правом України.

Водночас ключовим завданням для науки трудового права України постало розроблення принципово нової

концепції трудового права як галузі національної системи права, яка потребує критичного переосмислення не тільки норм, але й усіх інститутів трудового права задля їх відповідності новим потребам суспільного та економічного розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень. Проаналізувавши питання методології трудового права, можемо зазначити, що нині це питання в достатньому обсязі не досліджено. Цією проблематикою свого часу займалися С.В. Вишновецька, Л.І. Заморська, В.В. Костицький, О.І. Процевський, Т.Є. Мураховська.

Мета статті полягає в побудові категорійної моделі аксіологічно-нормативного осмислення сучасної галузі трудового права.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, методологію науки трудового права можна визначити як систему взаємопов'язаних методів, прийомів, способів і принципів пізнання (дослідження) трудових явищ, які визначають закономірності функціонування системи суспільних

відносин, що складають предмет трудового права, а також ґрунтуються на вихідній світоглядній ідеї [1, с. 133].

Інтегральним елементом для формування сучасної галузі трудового права виступають принципи права, що є базовими нормативно-керівними засадами та імперативними вимогами, що визначають загальну спрямованість правового регулювання суспільних відносин.

З'ясуванню нормативно-правових форм розвитку галузі трудового права України допомагає принцип історизму, який обумовлює погляд на інститути трудового права України, еволюція яких досліджується, як на історично сформовані (традиційні) правові феномени, властиві галузі трудового права України, що закономірно виникли в ході суспільно-історичного розвитку як відповідь на виклики розвитку системи виробничих відносин в умовах індустріальної цивілізації та розвиваються нині, на постіндустріальному етапі суспільного розвитку, а також на тлі розгортання тенденцій глобалізації та регіоналізації.

Застосування принципу історизму дає змогу простежити неоднорідність цього процесу формування галузі, співвідношення континуїтету та дисконтинуїтету в його розвитку, проаналізувати нерівномірності його розвитку на різних етапах еволюції, коливання у співвідношенні національного правового досвіду та впливів світових правових традицій у цій сфері суспільних відносин, а також виявити тенденції такого розвитку, які є актуальними і потенційно матимуть значення для перспектив розвитку та змін у змісті, структурі та функціях відповідних трудових інститутів України. Зокрема, йдеться про появу «у сфері трудових відносин гібридних договорів, які регулюватись одночасно нормами трудового та інших галузей права (цивільного, адміністративного, сімейного). У зв'язку з цим припускають, що різні норми й інститути трудового права мають різну сферу дії залежно від того, який тип договорів про працю вони регулюють» [2, с. 65].

Принцип історизму тісно пов'язується з елементами прогнозування та моделювання можливих, очікуваних та бажаних змін відповідних інститутів у найближчій перспективі. Прогностичний метод, будучи тісно пов'язаним із принципом історизму, скерований не лише на те, щоб виявляти тенденції розвитку відповідних трудових інститутів, окреслювати бажані моделі та напрями зміни їх змісту, спрямованості, функцій тощо, але й сприяти «внутрішньому аудиту» цих інститутів з відповідною екстраполяцією отриманих висновків до сфер правотворчої і правозастосовної діяльності.

Водночас, як видається, застосування принципу історизму неможливе без використання тісно пов'язаного з ним принципу об'єктивності. Підґрунтям цього принципу наукового дослідження є погляд на історію як на цілісний об'єктивний процес, який підлягає науковому пізнанню. Об'єктивність заперечує вибірковий та упереджений підхід до фактів, явищ, подій і процесів та некритичність у їх сприйнятті та науковій інтерпретації; зобов'язує розглядати конкретні події та явища у всій їх складності, багатогранності і суперечливості з огляду на сукупність позитивних і негативних моментів незалежно від їх суб'єктивного сприйняття та оцінювання [3]; дає можливість розглядати історичний процес як об'єктивну закономірність.

Принцип об'єктивності означає застосування такої стратегії дослідження, яка би передбачала максимальне обмеження суб'єктивізму під час оцінювання тих чи інших явищ, подій, процесів, вилетених у тенденції та закономірності зазначеної еволюції, максимальне відсторонення дослідника від ідеологічних упереджень, нашарувань і штамів.

Такий підхід цілком узгоджується з ключовою для постпозитивістської методології настановою щодо деїдеологізації правової науки загалом і науки трудового права як галузевої науки зокрема, адже жодна ідеологічна пози-

ція не гарантує об'єктивності та істинності «в останній інстанції» отриманих результатів дослідження.

Водночас цілком очевидно, що під час застосування принципу деїдеологізації важливим методологічним джерелом як для осмислення спонтанного звичаєво-правового регулювання, так і для свідомого, цілеспрямованого правового конструювання й розвитку відповідних інститутів трудового права України також «виступають різні ідеології та соціально-політичні доктрини, догматики й етичні системи, розроблені в рамках тих чи інших філософсько-правових парадигм» [4, с. 11].

Принцип детермінізму спирається на визнання об'єктивного існування правових закономірностей у розвитку права загалом і трудового права зокрема, адже кожне правове явище «детермінується не лише передумовами свого виникнення, але й умовами свого функціонування» [5, с. 89]. Водночас він передбачає також врахування того, що «розвиток моделі соціально-трудова відносин зумовлений закономірностями історичного розвитку українського суспільства, його традиціями, менталітетом, рівнем розвитку культури, економіки, тому дає змогу аргументувати адаптацію такого інституціонального механізму, як розвиток соціального партнерства» [6, с. 20].

Принцип детермінізму дає можливість з'ясувати, які чинники впливали і впливають на формування й розвиток конкретних інститутів трудового права упродовж їх еволюції.

Використання цього принципу об'єктивно обґрунтовує наукове розуміння й тлумачення таких аспектів дослідження, як співвідношення і взаємні впливи галузі трудового права України та її інститутів як взаємодії цілого і частки; обумовлює розвиток аналізованих інститутів трудового права як реалізацію внутрішнього потенціалу їх розвитку (у розрізі закономірного руху права від можливого до дійсного); необхідність подальшої трансформації трудового законодавства України з урахуванням позитивізації у правових інститутах відповідних правових закономірностей, цінностей, суспільних уявлень тощо [5, с. 96]. Зрештою, реалізація можливості такої позитивізації залежить від волі та розсуду законодавця, що підкреслює слушність тези про те, що визнання принципу детермінізму не означає заперечення випадковості, стихійності, адже, як відомо, «немає абсолютно детермінованих і абсолютно стихійних областей, немає абсолютно детермінованих і абсолютно стихійних процесів або явищ: ці начала завжди взаємодіють, поєднуються в тій чи іншій пропорції» [7, с. 72].

Важливим для галузі трудового права є принцип додатковості, згідно з яким, для комплексного дослідження виокремленого об'єкта необхідно застосувати два взаємовиключні (додаткові) підходи, які в сукупності дадуть вичерпну інформацію про явище як цілісність.

Для формування сучасної галузі трудового права перш за все варто застосувати формально-юридичний метод, який, зокрема, містить такі процедурні елементи, як опис норм права; встановлення юридичних ознак досліджуваного явища; класифікація правових понять; установлення їх природи з точки зору положень юридичної науки; їх пояснення під кутом зору сучасних юридичних теорій [8, с. 9]. Як випливає з наведеного, основний наголос під час застосування формально-юридичного методу робиться на аналізі змісту правових норм, що вміщені у відповідних трудових інститутах, а також їх наступній науковій інтерпретації, тому цей метод дослідження тісно пов'язаний із наявними методами тлумачення в юриспруденції. Отже, формально-юридичний метод допомагає інтерпретувати зміст відповідних правових норм, так би мовити, в «чистому вигляді», тобто незалежно від інших явищ суспільного життя [9, с. 30].

Одночасно слід обмежуватися в застосуванні винятково формально-юридичного методу як домінуючого, оскільки розвиток відповідних трудових інститутів в Україні

історично протікав не лише і не завжди у формах позитивного права, адже також мав суттєвий звичаєво-правовий вимір, роль і значення якого для розвитку згаданих інститутів не втрачені досі і не вичерпані з урахуванням розширення децентралізованих форм і методів правового регулювання відповідного кола суспільних відносин.

Порівняльно-правовий (компаративний) метод дає змогу виявити специфікацію розвитку окремих правових інститутів, їх унікальність та самобутність. Водночас таке порівняння варто здійснювати на макрорівні з огляду на те, що макрорівнем у межах парадигми трудового права є вся галузь трудового права України. Таке порівняння варто робити в діяхронному аспекті. Порівняльно-правовий метод застосовується під час зіставлення концептуальних підходів до визначення ключових понять проблематики дослідження задля вироблення оптимального дефінітивного ряду, що охоплює предмет дослідження трудового права.

При цьому актуальним видається застереження від механічного запозичення зарубіжного досвіду регулювання ідентичних суспільних відносин, оскільки інститути трудового права змістовно та структурно є продуктами тривалої еволюції саме на теренах України, віддзеркалюючи особливості її історії, економіки, політичної структури, побутових і культурних традицій та звичаїв тощо.

Застосування порівняльно-правового методу як вагомого елемента сучасної постпозитивістської наукової методології видається плідним для успішного розв'язання задач модернізації інститутів трудового права України, що передбачає використання відповідного досвіду правових систем

західного типу з одночасним збереженням правонаступності розвитку таких інститутів саме в Україні [10, с. 38].

Соціолого-юридичний метод дає змогу ґрунтовно зосередитись на аналізі суспільних передумов та умов виникнення й поступової зміни змісту трудових інститутів, а також на дослідженні передусім соціальних причин та специфіки їх позитивізації у трудовому законодавстві України. Важливими для науки трудового права є з'ясування реального соціального змісту, соціальної обумовленості інтересів сторін трудових правовідносин, втілених у відповідних актах позитивного трудового права, що закріплюють відповідні трудові інститути [11, с. 10]; дослідження ставлення самих людей, тобто учасників трудових відносин, до тих правових регуляторів, які фіксують сталі форми упорядкування відносин, що склалися навколо укладання трудових договорів, оплати праці, визначення умов і тривалості робочого часу від часу відпочинку. Все це дає можливість сформулювати погляд на означені правові інститути не лише як на позитивізовані в актах законодавства, але й як на суспільні інститути, що складають реальне, «живе» трудове право як у суб'єктивному, так і в об'єктивному його вимірах [7, с. 69].

Висновки. Комплексне застосування філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методів дослідницького пошуку та наукового аналізу формування галузі трудового права дає змогу досягти ефективного інтегративного бачення самого предмета галузі трудового права. Водночас таке застосування сучасної наукової методології, зокрема, передбачає органічне поєднання в ній системи взаємозумовлених традиційних і нових світоглядних методологічних принципів та конкретних методів пізнання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишновецька С.В. Системний підхід у дослідженні методологічних проблем загальної теорії трудового права: постановка проблеми. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 52. С. 29–35.
2. Вишновецька С.В. Історичні аспекти формування і розвитку галузі трудового права. *Юридичний вісник*. 2009. № 1 (10). С. 57–61.
3. Вишновецька С.В. Основні напрями розвитку доктрини трудового права. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/17505?mode=full>.
4. Заморська Л.І. Правова нормативність та її інституціоналізація в Україні: монографія. Одеса: Фенікс, 2013. 204 с.
5. Кузнецова Л.В. Особливості виникнення та розвитку основних інститутів трудового права України (XVIII – поч. XIX ст.): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01; Національний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2017. 273 с.
6. Гетьманцева Н.Д. Дуалізм трудового права. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2011. Вип. 597: Правознавство. С. 64–68.
7. Вишновецька С.В. Методологія науки трудового права: монографія. Київ: Ніка-Центр, 2014. 320 с.
8. Нохрин В.М. Методологические аспекты историко-правового исследования. *Вестник Южно-Уральского государственного университета*. 2011. № 6 (223). Вип. 25. С. 6–10.
9. Вишновецька С.В. Методологічні проблеми кодифікації трудового законодавства України. *Сучасні проблеми трудового та пенсійного законодавства*: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Харків, 27 листопада 2015 р. Харків: ХНУВС, 2015. С. 28–31.
10. Процевський О.І. Методологічні засади трудового права: монографія. Харків: ХНАДУ, 2014. 259 с.
11. Мураховська Т.Є. Формування нових галузей в системі права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень»; Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2011. 19 с.